

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.186
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Конюшин Юлії Іванівни
на тему: «Навідні запитання як засіб комунікації
в кримінальному провадженні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності теми дисертації. Допит – це слідча (судова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення. Допит проводиться практично у всіх кримінальних провадженнях, він заслужено є найбільш поширеним методом збирання доказів та займає значний відсоток усього робочого часу слідчого.

Однією із вирішальних стадій робочого етапу допиту є постановка запитань. Саме на цій стадії слідчий доповнює й уточнює отримані показання, встановлює факти, що не повідомлялися під час вільної розповіді, одержує контрольні дані, необхідні для перевірки показань, допомагає допитуваному пригадати забуте тощо.

З метою забезпечення ефективності, на основі загальних вимог формальної логіки, розроблені відповідні тактичні правила формулювання і постановки запитань. Одним з яких традиційно була заборона ставити допитуваному **навідні запитання**, тобто такі, що прямо або побічно містять відповідь, частину відповіді або підказку до неї.

Такий підхід до цього дня переважав у теорії криміналістики та у практичній діяльності. Проте чи це так? Чи це абсолютна заборона? Чи стосується вона досудового розслідування, адже законодавець згадує про навідні запитання лише під час судового розгляду і то в контексті допустимості постановки навідних запитань під час перехресного та прямої заборони постановки таких лише під час прямого допиту? Відтак чи можна

послугуватись навідними запитаннями, адже прямої заборони чинне законодавство крім озвученого випадку не містить? Якщо так, то як тактично грамотно їх використовувати для досягнення мети допиту?

Відповідь на ці та низку інших запитань, як видається, має напрацювати криміналістика. Навідні запитання не раз, проте лише дотично, ставали предметом дослідження окремих науковців, проте справедливо погодитись з дисертанткою, що комплексного теоретико-прикладного дослідження цього питання не здійснювалось. З огляду на вказані аргументи є усі підстави погодитися із вибором теми дисертаційного дослідження «Навідні запитання як засіб комунікації в кримінальному провадженні» як безумовно актуального для теорії криміналістики та практики здійснення кримінального провадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова проблема, дослідити і вирішити яку поставила собі за мету дисертантка, чітко визначена. Такою метою авторка визначила формування теоретичних засад навідних запитань як засобу комунікації в кримінальному провадженні та обґрунтування положень стосовно допустимості розширеного їх використання під час допитів та інших процесуальних дій доказового спрямування. Для досягнення поставленої мети вдало визначено сім завдань.

Варто відзначити, що структура роботи побудована відповідно до поставлених завдань, яким також відповідають і положення, що викладені авторкою у висновках. Констатую, що мета роботи в цілому досягнута, а поставлені завдання успішно виконані дисертанткою.

Викладення матеріалу в дисертації є послідовним, чому сприяло коректне визначення об'єкта та предмета дослідження, логічне структурування змісту дисертації. Рухаючись від загального до конкретного, авторка у розділі 1 дослідила теоретичні наукові основи комунікації та застосування в ній запитань. Зазначена база дала змогу дисертантці у розділі 2 розкрити особливості навідних запитань в комунікаціях кримінального провадження, в тому числі (та не

лише) навідних запитань у слідчому і судовому допиті та в інших процесуальних діях.

Результати дослідження (висновки, пропозиції та рекомендації) обґрунтовуються в роботі з урахуванням тенденцій правозастосовної практики, у тому числі на основі вивчення окремих судових рішень, правових позицій, висловлених у постановах Верховного Суду, практики Європейського суду з прав людини, судової статистики, а також результатів опитування достатньої кількості респондентів.

Таким чином, дисертантка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, уміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та правозастосовну практику, коректно полемізувати з іншими науковцями, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки, що свідчить про високий рівень фахової підготовки та глибоку обізнаність з теоретичними і практичними проблемами досліджуваної проблематики.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу у наукових публікаціях.

Рецензована дисертація за характером і змістом розглянутих проблем є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому здійснено комплексну розробку поняття, психофізіологічної, кримінальної процесуальної й тактичної сутності навідних запитань як засобу комунікації у кримінальному провадженні та удосконалено теоретичні засади їх практичної реалізації.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, що мають наукову новизну. Серед найбільш важливих можна виокремити такі:

- в контексті аналізу тези про функціонування різнорівневих комунікацій у кримінальному провадженні, виокремлено в їх понятті специфічні чинники керованості та допустимості ситуативного впливу (управління) на відповідні компоненти передавання й прийняття бажаної інформації (передусім – на

залучену до процесуальної дії особу-адресата: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, судового експерта тощо);

- на основі наукових праць психіатрів, фізіологів, психологів, психотерапевтів, неврологів, психофізіологів, гіпнотерапевтів (гіпнологів), соціологів, лінгвістів, філологів і правників щодо сутності сугестії обґрунтовано природничу (психофізіологічну) сутність навідних запитань як засобу комунікації у кримінальному провадженні;

- сформульовані поняття навідних запитань у контексті їх психофізіологічної й тактико-правової сутності, відповідно – це логічна форма мислення в межах комунікативного акту, яка своїм змістом (інтенцією) охоплює початкові (базисні) достовірні відомості, що надходять від адресанта, з однозначною його вказівкою (сугестією) на їх недостатність з метою отримання нової (додаткової, потрібної тощо) інформації у вигляді вільно обраної на підсвідомому рівні відповіді адресата; - це прояв пізнання під час допиту чи іншої процесуальної дії, в межах змісту і завдань якого уповноважені суб'єкти відкрито або приховано оперують достовірними чи ймовірними відомостями, їх частиною, допустимою вказівкою на них з метою отримання інформації у вигляді сформованої переважно на підсвідомому рівні відповіді особи, якій поставлене це запитання;

- наведено співвідношення звичних і навідних запитань із зазначенням спільного і того, що їх різнить;

- актуалізовано низку чинників (аспектів), що ставлять під сумнів загально-теоретичну (згідно стандартів моделі кримінального процесу України) недопустимість застосування навідних запитань під час проведення досудового допиту;

- звернено увагу й обґрунтовано практично обумовлену допустимість застосування навідних запитань у межах попереднього опитування (допиту) особи, якій будуть пред'являти для впізнавання відповідні об'єкти. Законодавчо передбачений різновид цієї запитально-відповідної комунікації за структурою, змістом, прийомами й вимогами щодо її здійснення є тотожними комунікації в 8

межах допиту у кримінальному провадженні. Слідчий, з'ясовуючи зовнішні ознаки людини (у майбутньому впізнаваного об'єкта), діючи за тією ж схемою, за якою складають криміналістично рекомендовані словесні портрети, не порушуючи заборон ч. 1 ст. 228 КПК, за потреби демонструє посібники, атласи з типами і елементами зовнішності людей, а також застосовує можливості комп'ютерних програм з побудови фотокомпозиційних портретів (фотороботів), як і протоколи попередніх показань. Усе це – не що інше як навідні запитання;

- описані й нормативно - теоретично виправдано прояви застосування навідних запитань у ситуативних різновидах слідчого та судового огляду, обшуку, перевірки показань на місці, судово - психіатричній (психологічній) експертизі.

Наукове дослідження, проведене Конюшин Ю. І., має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Наведені дисертанткою висновки, положення та пропозиції можуть бути використані у практичній діяльності слідчих, дізнавачів, прокурорів, а також для удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

Основні результати дисертації Конюшин Ю. І. відображені у тринадцяти наукових працях, з яких – одна стаття в іноземному науковому фаховому виданні, три статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, чотири статті в інших наукових виданнях України, а також п'ять тез доповідей на наукових конференціях.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, у достатньому обсязі відображені в анотації до дисертації, зміст якої відповідає встановленим вимогам. Текст дисертації викладено у науковому стилі, літературною державною мовою.

Оцінка відсутності / наявності порушення академічної доброчесності.

У дисертації звернення здобувачки до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела. Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації рецензентом не виявлено.

Оформлення дисертації здійснене відповідно до вимог, передбачених наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40, і не викликає зауважень.

У загальному позитивно оцінюючи дисертацію, видається за необхідне висловити й рекомендації та вказати на окремі дискусійні положення і висновки:

1. На с. 111 дисертації, детально аналізуючи запитання на предмет допустимості за конкретно описаної ситуації, авторка зазначає: «це запитання є недопустимим, оскільки пропонована в очікуваній відповіді адресата інформація **до постановки цього навідного запитання не була предметом (об'єктом) комунікації.** Адже, ні В. Янукович, ні **будь-хто інший із учасників цього конкретного судового допиту до моменту постановки запитання про це, не згадував, не повідомляв.** Принаймні, В. Янукович почув її в межах цього кримінального провадження вперше.

За такого формулювання видається, що авторка стверджує, що під час судового допиту можна ставити лише ті запитання, які були предметом допиту під час досудового розслідування. Проте таке твердження не відповідає нормам чинного законодавства та на думку рецензента потребує додаткової аргументації.

2. На с. 115 дослідження авторка зазначає: «Слідча (криміналістична) тактика – це, передусім, дії й рішення стосовно переборення й нейтралізації протидії доказуванню істини (повному, всебічному й неупередженому встановленню всіх обставин кримінального провадження) з боку заінтересованих в цьому осіб. І це переборення й нейтралізація, як визнано більшістю представників криміналістичної науки, «...не можливі без, так званих, слідчих хитрощів і пасток. Тобто – без елементів *правомірного* обману, *правомірного* дезінформування. **Ці елементи правомірного обману в структурі навідного запитання в криміналістиці отримали назву «фікції».**

Важко погодитись з однозначністю такого підходу. Адже поширеними є і інші позиції. Так, наприклад, **фікція** розглядається як засіб процесуального

доказування, що полягає у створенні вигаданого нормативного положення, яке вводить у сферу кримінального провадження і виконує роль юридичного факту з метою виникнення, зміни та припинення кримінальних процесуальних правовідносин (Фігурський В. Суть та система засобів доказування у кримінальному провадженні: Навчальний посібник. Львів – Дрогобич: Посвіт, 2024). Своєю чергою, онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» зазначає, що **Юридична фікція** – прийом юридичної техніки, який для цілей правового регулювання визнає дійсними ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки та ін. У такий спосіб, на переконання рецензента, вказане положення є дискусійним та таким, що можливо потребує додаткової аргументації дисертантки.

3. На с. 140 дисертації авторка висновкує: «Відтак, у статтях чинного КПК України, які присвячені регламентації допиту на стадії досудового розслідування, немає безпосередньої заборони застосування навідних запитань, що дозволяє стверджувати – на цьому етапі кримінального провадження постановка навідних запитань є можливою, а точніше – не забороненою. І це – логічно, теоретично і практично обумовлено».

Висновок сміливий та заслуговує на увагу. Проте чи діє у КПК загальнодозвільний принцип, згідно з яким дозволено робити все, що прямо не заборонено?

В цьому контексті звернемось до ст. 19 Конституції України, що прямо встановлює, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти **лише на підставі, в межах, повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України**. Крім того ст. 93 КПК України закріплює, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, **у порядку, передбаченому цим Кодексом**.

З наведених та низки інших статей традиційно прийнято констатувати, що у кримінальному процесуальному праві існує не загальнодозвільний, а спеціальнодозвільний принцип. Тому крізь призму

наведеного положення, як видається, авторці варто було б додатково підсилити зроблений нею висновок.

4. Автор на с. с. 162–164 роботи веде мову про навідні запитання в пред’явленні для впізнання. На с. с. 164–167 дисертантка розглядає навідні запитання під час огляду. На с. с. 167–170 – навідні запитання під час обшуку. На с. с. 171–173 – навідні запитання під час слідчого експерименту. На с. с. 173–176 дослідження – навідні запитання в судових експертизах.

Цікавими та справедливими є висновки авторки про можливість використання навідних запитань під час провадження вищевказаних слідчих дій. Проте здобувачка, на жаль, практично обмежилась лише констатацією, що під час провадження цих слідчих дій так чи інакше не обійтись без цього різновиду запитань. Як видається, за даного предмету дослідження виправдано б було проаналізувати особливості застосування, ба більше, напрацювати (запропонувати) тактичні рекомендації щодо обрання оптимальної лінії поведінки з точки зору коректності постановки навідних запитань, правил формулювання, допустимості застосування тощо.

Водночас, ведучи мову про **навідні запитання в судових експертизах**, здобувачка обмежилась судово-психіатричною та судово-психологічною експертизами практично лише на прикладі «так званого клінічного інтерв’ю...» (с. 175).

Проте поза увагою авторки залишився цікавий різновид судово психологічної експертизи – експертизи із застосуванням поліграфа, від чого робота лише б збагатилась.

Разом з тим, варто відзначити, що висловлені рецензентом зауваження і побажання мають дискусійний, рекомендаційний, уточнюючий характер, подекуди потребують можливо усної аргументації авторки і у жодний спосіб не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Конюшин Юлії Іванівни на тему «**Навідні запитання як засіб комунікації в кримінальному провадженні**» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати.

2. Зміст дисертації Конюшин Юлії Іванівни відповідає заявленій спеціальності 081 Право.

3. Дисертація Конюшин Юлії Іванівни виконана і оформлена відповідно до вимог, передбачених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), та Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами від 21.03.2022 р. № 341 та від 19.05.2023 р. № 502).

4. Здобувачка Конюшин Юлія Іванівна за результатами публічного захисту заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

**доцент кафедри кримінального
процесу і криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент**

Володимир ФІГУРСЬКИЙ